

ורבי עקיבא מצחק

1. תלמוד בבלי מסכת מכות פרק ג - אלו הן הלוקין [דף יג עמוד א]

וכבר היה ר"ג ורבי אלעזר בן עזריה ורבי יהושע ורבי עקיבא מהלכין בדרך, ושמעו קול המונה של רומי מפלטה [ברחוק] מאה ועשרים מיל, והתחילו בוכין, ורבי עקיבא משחק. אמרו לו: מפני מה אתה משחק? אמר להם: ואתם מפני מה אתם בוכים? אמרו לו: הללו כושיים שמשתחוים לעצבים ומקטרים לעבודת כוכבים יושבין בטח והשקט, ואנו בית הדום רגלי אלהינו שרוף [דף כד עמוד ב] באש ולא נבכה? אמר להן: לכך אני מצחק, ומה לעוברי רצונו כך, לעושי רצונו על אחת כמה וכמה.

שוב פעם אחת היו עולין לירושלים, כיון שהגיעו להר הצופים קרעו בגדיהם. כיון שהגיעו להר הבית, ראו שועל שיצא מבית קדשי הקדשים, התחילו הן בוכין ור"ע מצחק. אמרו לו: מפני מה אתה מצחק? אמר להם: מפני מה אתם בוכים? אמרו לו, מקום שכתוב בו: +במדבר א'+ **והזר הקרב יומת** ועכשיו שועלים הלכו בו ולא נבכה? אמר להן: לכך אני מצחק, דכתיב: +ישעיהו ח'+ **ואעידה לי עדים נאמנים את אוריה הכהן ואת זכריה בן יברכיהו**, וכי מה ענין אוריה אצל זכריה? אוריה במקדש ראשון וזכריה במקדש שני! אלא, תלה הכתוב נבואתו של זכריה בנבואתו של אוריה, באוריה כתיב: +מיכה ג'+ **לכן בגללכם ציון שדה תחרש** [וגו'], בזכריה כתיב: +זכריה ח'+ **עוד ישבו זקנים וזקנות ברחובות ירושלים**, עד שלא נתקיימה נבואתו של אוריה - הייתי מתיירא שלא תתקיים נבואתו של זכריה, עכשיו שנתקיימה נבואתו של אוריה - בידוע שנבואתו של זכריה מתקיימת. בלשון הזה אמרו לו: עקיבא, ניחמתנו! עקיבא, ניחמתנו.

2. ישעיהו פרק ח

(א) ויאמר יקוק אלי קח לך גליון גדול וכתב עליו בחרט אנוש למהר שלל חש בן:

(ב) ואעידה לי עדים נאמנים את אוריה הכהן ואת זכריה בן יברכיהו:

3. מיכה פרק ג

(ט) שמעו נא זאת ראשי בית יעקב וקציני בית ישראל המתעבים משפט ואת כל הישרה יעקשו:

(י) בנה ציון בדמים וירושלם בעולה:

(יא) ראשיה בשחד ושפטו וכהניה במחיר יורו ונביאייה בכסף יקסמו ועל יקוק ישענו לאמר הלוא יקוק בקרבנו לא תבוא עלינו רעה:

(יב) לכן בגללכם ציון שדה תחרש וירושלם עיין תהיה והר הבית לבמות יער:

4. זכריה פרק ח

(ג) כה אמר יקוק שבתתי אל ציון ושכנתי בתוך ירושלים ונקראתה ירושלים עיר האמת והר יקוק צבאות הר הקדוש : ס

(ד) כה אמר יקוק צבאות עד ישובו זקנים וזקנות ברחבות ירושלים ואיש משענתו בידו מרב ימים :

(ה) ורחבות העיר ימלאו ילדים וילדות משחקים ברחבתיה : ס

5. רש"י ישעיהו פרק ח

(ב) ואעידה לי - גם באותן הימים בימי יהויקים על אותו פורענות שני עדים נאמנים האחי לבשרם רעה העתידה לבא עליהם אוריה הכהן שהרגו יהויקים שנאמר (ירמיה כו) וגם איש היה מתנבא בשם ה' אוריה בן שמעיה מקרי' היערי' ויתנבא על העיר הזאת ועל המקום הזה את כל דברי ירמיה :

ואת זכריה בן יברכיה - בשנת ב' לדריוש עוד ישבו זקנים וזקנות ברחובות ירושלי' (זכריה ח) אוריה סימן לזכריה אם תראו שתתקיים נבואת אוריה תהיו מצפים שתתקיים נבואת זכריה כשם שהעדוטי בשל סנחרב עמוס וישעי' עמוס לפורענותן של עשרת השבטים וישראל גלה יגלה (עמוס ז) וישעיה (לקמן /ישעיהו/ לב) להבטחתו של חזקיהו כשימלוך :

6. רד"ק ישעיהו פרק ח

(ב) ואעידה לי - אלה הם דברי הנביא ואף על פי שלא זכר כתיבת הגליון ידוע הוא כי כתבו כמה שצוה לו האל, ועוד עשה בו ואף על פי שלא ראינו שצוה בו האל העיד עליו עדות כלומר החתים בו העדים שתהיה נבואה זו כתובה וחתומה כי כן עתידה להיות בקרוב, ואוריה נתנבא בימי יהויקים וזכריה בשנת שתים לדריוש, ואף על פי ששניהם היו בימי ישעיהו, ודעת רבותינו ז"ל שלא היו בזמן אחד שאמרו וכי מה ענין אוריה אצל זכריה אלא אוריה נתנבא פורענות ציון שדה תחרש וזכריה נתנבא נחמות עוד ישבו זקנים וזקנות וגו', נבואת אוריה עדות לנבואת זכריה כשם שנתקיימה נבואת אוריה כך תתקיים נבואת זכריה, ולדעתם יהיה ואעידה לי דברי האל יתברך, וכן תרגם יונתן ואסהיד קדמי סהדין וגו' :

7. אלשיך ישעיהו פרק ח

כי הלא (ב) ואעידה לי כו', והוא פירוש רז"ל הוא דעת ר' עקיבא שאמר, הלא לא היו בזמן א' אוריה וזכריה, אלא לומר לך כמו שתראו שתתקיים נבואת המתנבא ציון שדה תחרש, שהיא הצלחת האומות עלינו, תבטחו יתקיים ג"כ נבואת זכריה עוד ישבו זקנים וזקנות וכו', כי האחד עד על השני, והוא על דרך אומרו וכתוב כו' למהר כו' כי נחמת עמו ישראל תהיה על דרך זה, ועל כן היה גליון גדול למען יעמוד ימים רבים, בלפוף מרובה על הכתב, והנה עדיין לא ידע הנביא רק דברים אלה סתומים עד שקרב אל הנביאה :

8. תוספות מסכת מכות דף כד עמוד ב

באוריה כתיב לכן בגללכם ציון שדה תחרש - וקשה דהא בכל המקרא לא מצינו פסוק זה מנבואתו של אוריה כי אם בנבואתו של מיכה המורשתי ויש לומר דסמיך אהא דאיתא בספר ירמיה (לח) שנתנבא ירמיה על פורענות ונתקבצו הכהנים והנביאים להרגו מפני שהיה מדבר פורענות ואמרו להם השרים אין אנו מסכימין שהרי מיכה דיבר מפורענות ולא נהרג וגם אוריה וגו' משמע שדבר אוריה כמו מיכה ומה פורענות דבר מיכה הוא קרא זה והוי כמו שדבר אוריה אבל קשה מנלן דאותה נבואה דכתיב עוד ישבו זקנים וזקנות ברחובות היא לעולם הבא דלמא היא בעולם קודם גאולה וי"ל דממה שהוא אמר בפסח שני (פסחים דף סח.) ניחא דקאמר עתידים (מתים שיחיו) דכתיב עוד ישבו זקנים וזקנות ברחובות וילכו על משענותם ועל אלישע שהחיה המת אף כאן תחיית המתים וא"כ ע"כ האי נבואה לעתיד לבא שהרי עבר בית ראשון ובית שני שלא היתה תחיית המתים וניחא הכל והשם יזכנו לראות משיח אמן.

9. מהרש"א חידושי אגדות מסכת מכות דף כד עמוד ב

לכך אני משחק מה לעוברי כו' דודאי גם רע"ק מודה דיש להצטער על חורבן הבית כמ"ש כל המתאבל על ירושלים זוכה ורואה בשמחתה כו' אבל אמר מה שאתם מצטערים עתה על חורבן הבית מטעם שבביל שאתם רואים שהם עובדי עבודת כוכבים ויושבין בטח והשקט לכך אני משחק אם לעוברי רצונו כך כו' ומ"ש ראו שועל יוצא מבית ק"ק כו' ועכשיו שועלים הלכו בו ולא נבכה אמר להם לכך אני משחק דכתיב כו' יש לדקדק שהרי הנביא היה מצטער ע"ז שנא' על זה היה דוה לבנו וגו' על הר ציון ששמש שועלים הלכו בו ומה ענין ב' הנבואות של אוריה וזכריה זה לזה דהרבה נביאים נבאו זה בפורענות וזה בנחמות ירושלים ויש להשיב דודאי גם רע"ק היה מצטער בראותו מקום המקדש חרב ועל הסתלקות השכינה מש"ה היה קורע ג"כ עמהם כשהגיע להר צופים והנביא שהיה מצטער היינו על עצמות החורבן בראותו שועלים הלכו בו שנסתלקה השכינה משם שהמקדש חרב כמ"ש בתחלת המקרא על הר ציון ששמש אך ממה שהם נתנו סבה וטעם על הצטערם ואמרו מקום שכתוב בו והזר הקרב יומת ועכשיו שועלים כו' דבזולת עצמות החורבן שנסתלקה השכינה משם היו מצטערין על שהמקום חרב מאין יושב ור"ל דמקום מקודש כ"כ שהזר הקרב וגו' עכשיו יהיה בו חיה שפלה שהוא השועל דמשמע שהיו מצטערים על השפלות הגדולה שנשתמש בה ואילו היה משתמש בה בן אדם לא היו מצטערין כ"כ ע"ז אמר לכך אני משחק שהוא חרב והשועלים הלכו בו ולא העכו"ם שאין להם נחת רוח ממנו יתברך במקום המקודש כזה להתיישב שם וכדאמרין גפרית ומלח שרפה וגו' כותיים כמה שנים היו זורעין בה ולא היה עושה פירות כדי שלא יהיה להן נחת רוח ממנו יתברך ב"ה בא"י וז"ש באוריה מה כתיב בגללכם ציון שדה תחרש ר"ל שיהיה ציון חרב ושדה תחרש ר"ל רק שדה ניר ולא שדה זרע שלא יהיה לשום בעל חיים בה נחת רוח רק שיהיה שדה נחרש לא תצמיח ואמר רע"ק ועכשיו שאני רואה נבואתו של אוריה קיימת ששועלים הלכו בה ואין בה ישוב עובדי כוכבים רק כשדה החרושה ואינה זרועה כמ"ש שאין מצמיח בה כלום שלא יתיישבו בה העכו"ם ונקט שועל כדרך שאמרו בנדה עד"מ כדמסיק תעלא מבי כרבא שהשועל אינו מוציא משדה החרושה כלום כפרש"י וערוך כן בהר ציון שהיא שדה

החרושה ואף שועל שהולך בה שיוצא מבית ק"ק אף לו אין נחת רוח שם שאין מוציא שם כלום ולכך אני משחק שהארץ טובה ומשובחת כזו בזמן שהיו ישראל יושבין עליה ועתה היא ארץ רעה ממנה שאין לשום ב"ח נחת רוח בה וכל זה עדות לנבואתו של זכריה שלא יהיה ירושלים מיושב ואין לשום ב"ח נחת רוח בה ממנו יתברך ב"ה עד זמן הגאולה שיתקיים נבואתו עוד ישבו זקנים וזקנות וגו' שיתיישב ירושלים בזמן הגאולה ויהיה ליושביה ישראל נחת רוח בה יתברך ב"ה ואמר בלשון הזה א"ל עקיבא נחמתנו כו' כפלו הדברים ע"ש שני המעשים שזכר כי מצינו כל הנחמות בלשון כפול נחמו נחמו עמי ובכן ינחמנו אלהינו במהרה בימינו אמן :

10. ערוך לנר מסכת מכות דף כד עמוד ב

ועוד י"ל ביישוב זה, בשנדקדק עוד למה הזכיר ר"ע דוקא ב' נבואות אלו, הלא כמה נביאים נבאו בפורענות ובגאולת ישראל, ולמה תלה הכתוב ב' נבואות האלה דוקא בהדדי. וביותר יש לתמוה מה שאמר ר"ע הייתי מתיירא שמא לא תתקיים נבואתו של זכריה, וכי ח"ו נסתפק בקיום דבר ה' ע"י נביאו. אבל י"ל דהנה אוריה ניבא בבית ראשון ומסתמא נבואתו היתה על חרבן הסמוך דהיינו שיחרב הבית ראשון אשר עמד אז, ויהיה לעיים ובמות יער, וכן זכריה שניבא בשעת החרבן דברי נחמה עוד ישבו זקנים וגו', מסתמא ניבא על זמן בנין בית שני הקרוב לבא, וכן רוב דברי נחומי הנביאים היה אפשר לפרש על בית שני כמו שכפרו הכופרים בתשועת ישראל, ולכן תלה הכתוב נבואת זכריה בנבואת אוריה להעיד שכל זמן שתראו קיום נבואת אוריה תדעו שעדיין לכם לקוות על קיום נבואת זכריה דעוד ישבו זקנים וזקנות, ודלא כרב הלל דאמר בחלק שאין משיח לישראל דכבר אכלו בימי חזקיה, דהיינו שבעת הגאולה לא יזכו לטובות העה"ז, ועל כן העמיד הקדוש ברוך הוא לעדים אוריה וזכריה, דכשתראו שנבואה זו מקוימת בחרבן בית שני תדעו שעדיין לכם לקוות שתקויים בכס נבואת זכריה. וזהו לשון עדים נאמנים דכמו שזכריה עד על הטובה העתיד לבא לכם, כן אוריה עד, ולכן כשראה ר"ע בעיניו קיום נבואת אוריה שחק, שהבין שבזה הראה להם הקדוש ברוך הוא קיום נבואת זכריה :

בגמרא עקיבא נחמתנו. הנה במעשה הראשון לא אמרו לו כלום שקבלו תנחומין, ובזה כפלו לו. וגם יש לבאר ע"פ פירושינו הנ"ל, דלפי מה שכתבנו במעשה הראשון שצערנו על חרבן הבית, השיב להם ר"ע דלכך אני משחק שע"י החרבן הציל הקדוש ברוך הוא את ישראל, אכן הצדיקים לא קבלו תנחומים בדברים האלה עוד, שאף שנצמח מהחרבן קיום ישראל מכל מקום עדיין היה להם צער לראות בית המקדש חרב בשביל עונות ישראל, אבל כשאמר להם ר"ע תנחומין במעשה השני מקרא דואעידה לי עדים נאמנים, דהחרבן בעצמו הוא עד שהקב"ה ישיב שבות ישראל ויבנה מקדשו, אמרו לו עקיבא נחמתנו בכפלים, שמעתה נחמתנו גם בדבריק הראשונים, שלא בלבד שהחרבן מצד עצמו היה לטובת ישראל ששפך הקדוש ברוך הוא חרונו על עצים ואבנים להציל ולהעמיד ישראל, אלא גם מה שאנו רואים החרבן לעינינו הוא טובה ונחמה שהוא עד שהעמיד לו הקדוש ברוך הוא על בנין ביהמ"ק ושוב גלות ישראל :

11. ווי העמודים עמוד השלום פרק כה

יד. והשתא יובן שפיר הגמרא. במעשה הראשון שמעו מן רבי עקיבא שדרש קל וחומר, אם לעוברי רצונו כך לעושי רצונו על אחת כמה וכמה, ואם כן אף שקל וחומר דאורייתא הוא, ובכמה דוכתין מצינו בגמרא מילתא דאתי בקל וחומר טרח וכתב קרא, ובכל זאת היה נחשב בעיניהם לתנחומין של הבל, פן יאמר האומר דיו לבא מן הדין להיות כנדון, פן נהיו אנחנו ככל הגוים חלילה לישיב בבטח ושלוה כמוהם כמונו, ולא נזכה לבנין בית המקדש, אשר עליו כל מגמתינו, כי דיו הוא מן התורה, לכן לא קבלו תנחומין מרבי עקיבא, כי איכא למימר דיו על הקל וחומר. ובמעשה שניה, ראו שועל יוצא מקדשי קדשים, חזרו שנית לבכות. והוא על דרך מה שפירש רש"י בפרשת ואתחנן (דברים ד, כה) 'כי צדיק ה' וגו', וישקוד ה' על הרעה' (דניאל ט, יד), שהקדים שתי שנים ל'ונושנתם', כדי שלא יתקיים 'ונושנתם', גם לא יתקיים 'אבוד תאבדון' (דברים ד, כו), מה שאין כן באם יתקיים חלילה 'ונושנתם', יקויים גם כן 'אבוד תאבדון', ולכן התחילו הם בוכים שנית, ואמרו: מקום שכתוב 'והזר הקרב יומת' נתקיים המקרא 'על הר ציון ששמש שועלים הלכו בו', לכן בכו, מאחר שנתקיים המקרא 'שועלים הלכו בו', מה שאין כן באם יצא חיה אחרת, לא היה עליהם לשברון לב כל כך, מאחר שלא נתקיים המקרא. והשיב רבי עקיבא לכך אני משחק, כי קשה לי באמת על הנביא למה הזכיר 'שועלים' ולא חיה אחרת, הלא מסתמא בעוונותינו הרבים הפקר הוא לכל חיות השדה ולעוף השמים, ולמה נקיט שועל בלישניה, ואין זה אלא כמו שמסיק במדרש (שיר השירים פ"ב סט"ו): מצרים נקראו שועלים קטנים מחבלים כרמים, ולמה המשילן לשועלים, אלא לפי שנטבעו בים שנמדד בשעלו של מקום. ועוד לך לדעת, דאיתא במדרש רבה במגלת איכה (איכה רבה פ"ב ס"ז): 'כי גדול כים שברך' (איכה ב, יג), אמר רבי חולפאי מי שעתיד לרפא שברו של ים ירפא משברך. וידוע, אפילו בשעת כעסו של הקדוש ברוך הוא זוכר הרחמים, כמו שלמדו רבותינו ז"ל (פסחים פז ב) מפסוק 'לא אוסיף עוד ארחם את בית ישראל' (הושע א, ו), ובמקומות הרבה.

טו. והנה, המקונן שאמר 'שועלים הלכו בו', בא לרמז תוך הקינה נחמה לישראל, כשם שהמצרים נקראו שועלים על שם גאולת ישראל, שמצרים נטבעו בים הנמדד בשעלו של מקום, כן לעתיד מי שירפא שברו של ים הוא ירפא שברינו ויגאול אותנו, ומשום הכי אמר רבי עקיבא לכך אני משחק, מה שאמר הנביא 'שועלים הלכו בו', כי זה מרמז על הנחמה. ומביא ראיה משני הנביאים אוריה וזכריה, וכששמעו דברי תנחומין אלה, אז קבלו תנחומין והתנחמו נחמה גמורה.

טז. ואין להקשות, למה השיב להם במעשה ראשון מכח קל וחומר, ולא השיב להם מן המקרא. דיש לומר, כי בנבואת אוריה הזכיר שהר הבית יהיה במות יער, ובנבואת זכריה לא משמע, רק 'עוד ישבו זקנים וזקנות ברחובות ירושלים' ויאריכו ימיהם וישבו בשלוה, ולא נזכר שם ייעוד בית המקדש ובנין ירושלים. וכבר הקדמתי, שאין זה הצלחה כי אם לבנות ירושלים להביא קרבנות לכפר על כל עונותינו, לכן הביא קל וחומר, ואלמלי לא הוי הקרא רק קל וחומר לבד, הוי מיפרך קל וחומר, כי הקל וחומר לא קאי רק על שיהיה שלום לנו, ויהיה לנו בתים מלאים כל טוב ונהיה חס ושלוה אנחנו ככל האומות בלא בית המקדש, כי דיו לבא מן הדין להיות כנדון, מה הם בלא מזבח כפרה גם אנחנו, מה שאין כן מן נבואות זכריה ששייך לתענוג הגוף, כתוב בהדיא בקרא, ואם כן לזה אין צריך קל וחומר ללמוד מן האומות, כי מפורש בהדיא בקרא, ואם כן על כרחך הקל וחומר אתי לתענוג רוחני, כי באם יהיה הקל וחומר לתענוג גופני, יהיה מיפרך, כי לתענוג גופני אין צריך קל וחומר, הלא זה מפורש במקרא, ונמצא על ידי הפסוקים יקויים הקל וחומר שקאי על תענוג רוחני דוקא, ונמצא הקל וחומר והמקרא צדקו יחדיו, להורות על תענוג רוחני, וזה וזה גרם להם הנחמה.

ואתי שפיר שהכפילו לאמר: עקיבא נחמתנו, עקיבא נחמתנו. עכשיו נחמתנו בכפלים, על מעשה השני גם על מעשה הראשון, מה שהיה קשה לנו על תירוץ ראשון, יתורץ השתא על ידי המקראות, ודוק.

12. ספר נצח ישראל פרק כו

עוד אמר שפעם אחת היו עולים לירושלים וכו'. ורוצה לומר, כי מפני שהיתה הגזירה על בית אלקיננו אלו שני דברים ביחד, דהיינו השממון הגדול, וגם זה שישבו שם זקנים וזקינות. וכאשר כבר נתקיימה הגזירה האחת, שהיה מקוים "והר הבית לבמות יער", הרי אנו מובטחים שתצא הגזירה השנית לפעל גם כן. כי אלו שני עדים, דהיינו החורבן וגם שישבו בו זקנים וזקינות בירושלים, האחד מעיד על השני. כי ההעדר היא סבת ההויה, ואם אין כאן העדר אז לא תחול שום הויה. שלא יתהווה דבר רק כאשר קדם לו העדר צורה לגמרי. ולפיכך אמר הכתוב "ואעידה עלי עדים נאמנים אוריה הכהן וזכריה בן יברכיהו", כי עדותם עדות אחת לגמרי. כי האחד הוא ההעדר, והשני הוא ההויה, וההעדר הוא סבה להויה. וכאשר מקוים הגזירה האחת, שהוא החורבן, אין ספק שיהיה גם כן מקוים הגזירה השנית, היא ההויה שהיא לבית המקדש. אבל אם לא היה מקוים הגזירה שהוא החורבן, היו מסופק בנבואת זכריה. אף על גב שאין לספק בנבואת הנביא, מכל מקום יש לחשוב כי בודאי יהיו יושבים זקנים וזקינות בירושלים, אבל לא הרבה, רק איזה יחידים, ולא תהיה מיושב לגמרי. אבל כאשר ראו החורבן והשממון הגדול, שיצא שועל מבית קדשי קדשים, וזה בודאי חורבן גדול, אז ידעו כי כמו ההעדר - שהוא קודם ההויה - כך יהיה ההויה, שיהיה ירושלים מיושב לגמרי בישוב הגמור.

13. ר' צדוק הכהן מלובלין - פרי צדיק דברים פרשת דברים

השיבנו ה' אליך ונשובה חדש ימינו כקדם כי אם מאוס מאסתנו וגוי' (איכה ב', כ"א). להבין מה זה נתינת טעם למעלה. גם להבין איך אמר ירמיה הקינות שהם ברוח הקודש כיון שהם מספרי הכתובים והלא כבר דיברנו למעלה על הפסוק גם נביאיה לא מצאו חזון מה' שאין באופן להיות התגלות הנבואה בעת קינה וחורבן. אמנם יש לומר בזה על פי מה שכתב הרמב"ן ז"ל (בחידושו לבבא בתרא י"ב ב) על מה שאמרו בגמרא (שם) חכם עדיף מנביא שהוא על ידי השגה ברוח הקודש ועל ידי זה יוכל להשיג במקום שאין הנביא יוכל להשיג על פי מחזה הנבואה. ויש לכוון בזה מאמר חז"ל (מכות כ"ד ב) ברבן גמליאל ורבי אלעזר ורבי יהושע ורבי עקיבא שהיו עולין לירושלים וכו' ראו שועל שיעצא מבית קודש הקדשים התחילו הן בוכין ורבי עקיבא מצחק אמרו לו מפני מה אתה מצחק אמר להם מפני מה אתם בוכים אמרו לו וכו' ולא נבכה אמר להם לכך אני מצחק וכו' עכשיו שנתקיימה נבואתו של אוריה בידוע שנבואתו של זכריה מתקיימת בלשון הזה אמרו לו עקיבא נחמתנו. ולהבין זאת וכי הם לא ידעו ולא האמינו לכל היעודים אשר המה כתובים על הנחמות שלעתיד לבוא עד שהוצרכו לנחמתו של רבי עקיבא.

אמנם זה יובן על פי דברינו הנ"ל על חכם עדיף מנביא ועל פי מאמרם ז"ל (במדבר רבה י"ט, ו) על פסוק (איוב כ"ח, י) וכל יקר ראתה עינו דברים שלא נגלו למשה נגלו לרבי עקיבא וחביריו. היינו כי רבי עקיבא היה השורש של חכמת תורה שבעל פה (כמו דאיתא בכתבי האריז"ל) והיה השגתו יותר מהשגת משה רבינו ע"ה שהיה בבחינת נבואה וראיה ממש כנ"ל. ועל ידי זה היתה נפשו מרגשת מראיית החורבן דייקא את הנחמות הנבנה על ידה

יותר מרבי אלעזר ורבי יהושע. וזה שאמרו לו בלשון הזה עקיבא נחמתנו שדייקא על ידי בחינתו וכוחו הופיע גם בהם כח הנחמה. וזה הענין שמסיים ירמיה הקינות שנאמרו ברוח הקודש עם הפסוק השיבנו ה' אליך ונשובה חדש ימינו כקדם שיתחדשו הימים כמו בשנים קדמוניות שלא היה עוד הקלקול. והיינו מפני כי מאוס מאסתנו קצפת עלינו עד מאד ובטח זהו הסיבה שיתחדש על ידי זה ימינו כקדם שיתגלה שלא היה שום אבל מעולם כענין והפכתי אבלם לששון ונחמתים ושמתים מיוגונם (ירמיה ל"א, י"ב) על ידי יגונם דייקא כדברינו הנ"ל:

14. הבלוג של משפחת ליפשיץ

אמרו לו עקיבא נחמתנו, עקיבא נחמתנו, יתכן שגם לאחר ששמעו לא התעלו למדרגתו שכן לא נאמר 'צחקו אף הם', אולם הם התנחמו, אור העתיד הצליח לנחם אותם. תמיד נחמה, באה ממקום אחר גבוה יותר, שמאיר את החסרון ואת האבל. ממה התנחמו? יתכן שאם לא היה צחוק רק היה מעביר שיעור או שיחה, עדיין אור הנחמה לא היה מופיע, יתכן שדווקא הצחוק החי והממשי, הוא זה שיצר את הנחמה.

ננתח בעניותנו את המהלך שעבר ר"ע, מההיבט של שכל ורגש. השלב הראשון זהו שלב השקפתי, לימוד פסוקי הנביא וחיבורם למציאות, שהוליד את ההשקפה הנכונה על המציאות. גם השקפה זו היתה חידושו של ר"ע שנבעה מתוך גדולתו בתורה, אולם זוהי רק חצי הדרך. מכאן עד לצחוק, מכאן עד לכך שכל העולם הפנימי יוקרן מאותה השקפה, יאפיל באותם רגעים על כאב הקריעה, ישנה כברת דרך נוספת, של מבנה אישיות, ושל דרך חיים והשקפת חיים. התורה על כל מרחביה ועמקיה, אמורה לעצב לא רק את ההשקפה, אלא את האישיות כולה, כולל את עולם הרגשות.

15. הרב אורי שרקי

לימודנו יתמקד בצחוק, אך ראשית נגדיר את ההבדלים בין המושגים.

אדם **שמח** כשנתמלא חסרונו, כמאמר חז"ל: "אין שמחה שלמה עד שישראל נגאלין"¹. אדם **שש** כשחסרונו עתיד להתמלא. כאשר נראה כי חסרונו של האדם עומד להתמלא ובקשתו להענות, הוא שש. "ושאבתם מים בששון"² – שאיבת המים מבשרת שהצמא ירווה, אך עדיין לא נתמלא החיסרון.

כשחסרונו של האדם מתמלא באופן כזה, שהשמחה הנובעת מכך רבה ממה שיכול להכיל, הוא **צוחק**. "ויצחק - ויאמר בלבו הלבן מאה שנה יולד ושרה הבת תשעים שנה תלד"³. הצחוק מלווה את השמחה הבלתי צפויה, הפורצת את גדרי ההרגל.

ישנו הבדל גדול בין צחוק ושמחה על מצבו של העולם הזה לבין צחוק כתוצאה מראיית העתיד.

הגמרא²⁵ מספרת על ר' עקיבא, שהגיע עם חכמים להר הבית וראו שועל, שיוצא מבית קדשי הקדשים. החלו חכמים לבכות, ור' עקיבא מצחק. שאלו אותו החכמים מדוע הוא מצחק, ושאל אותם מפני מה הם בוכים. "אמרו לו: מקום שכתוב בו: "והזר הקרב יומת"²⁶ – ועכשיו "שועלים הלכו בו"²⁷? אמר להם, מפני כך אני מצחק". מפני שדווקא מתוך החורבן, אני רואה את הגאולה. צחוקו של ר' עקיבא הוא מפני **העתיד**, שהוא צפה.

יש להתבונן בכך שר' עקיבא לא ענה מיד על שאלתם של החכמים, אלא שאלם תחילה "מפני מה אתם בוכים". נראה שרצה ר' עקיבא ליתן בכך מקום גם לבכיים חכמים, כי אם היו כולם צוחקים, הייתה בכך אכזריות, וכדברי הרמב"ם²⁸: "כל שאינו מתאבל כמו שציוו חכמים הרי זה אכזרי". אך כמו כן אם כולם בוכים, יש בכך חוסר אמונה ח"ו. ולכן אמר ר' עקיבא, מכיוון שאתם בוכים אני יכול לצחק. על מנת ששני הצדדים של החורבן, הצרה והשעשוע, יבואו לידי ביטוי כאחד.

יש בגמרא מספר סיפורים על חכמים, שהיו צוחקים. מובא בגמרא בשבת³³: "רבנן, כד הוה חלשי בגרסייהו, הוה קא אמרי מילתא דבדיחותא ובדחי רבנן" – כשהחכמים היו עייפים מלימודם היו אומרים בדיחות, ואז היו צוחקים הרבנים. מה פירוש הדבר? האם באמת בגלל שהתעייפו לא יכלו ללמוד? האם הכוונה, שהיו צריכים איזו הפסקה, בדיחה טובה, כדי להתעורר? אם הדבר כך – שילכו לישון ויקומו רעננים!

אלא מה פירוש הדבר להיות עייף מן הלימוד? נראה שיש כאן רמז עמוק. בארמית, כדי לבטא עייפות לא משתמשים בביטוי "חלשי" אלא בביטוי "לאי"³⁴. בפשט הדברים נראה, שהחכמים הגיעו לקצה גבול יכולתם בלימוד. בלימוד החכמה יש כללים ברורים ועקרונות מנחים, שאי אפשר לחרוג מהם, אך אותם חכמים הגיעו לגבול החכמה, "חלשי בגרסייהו". כאן עליהם להתקדם צעד אחד הלאה אל מעבר לחכמה, ומה שמעבר לחכמה הוא הצחוק.

נמחיש בדוגמה: כשניוטון ראה תפוח נופל, הוא גילה וניסח את חוקי התנועה הפיסיקאליים. ואולם הקב"ה הוא שקבע את החוקים. ומה קרה קודם? הפיסיקה המודרנית, עקב מוגבלותה, לא עוסקת במה שלפני תחילת הזמן. למעשה, לפני קביעת החוק – תפוחים לא נפלו! מציאות כזו היא מצחיקה, לא רצינית. הקב"ה רצה שהתפוחים יפלו – ולכן הם נופלים. לאחר הרצון האלוהי יש מקום לחכמה, שתחקור, אך המציאות שלפני הרצון – נראית כצחוק, לעומת החכמה הבאה אחריה.

16. (פרי צדיק, פרשת דברים, אות יז)

...מה שכתב הרמב"ן ז"ל (בחי' לב"ב יב ע"ב), על מה שאמר בגמרא שם "חכם עדיף מנביא", שהוא ע"י השגה ברוח הקודש, וע"י זה יוכל להשיג במקום שאין הנביא יוכל להשיג על פי מחזה הנבואה. ויש לכונן בזה מאמר חז"ל בר"ג ור"א ור"י ור' עקיבא... ראו שועל שיצא מבית קודש הקדשים התחילו הן בוכין ור' עקיבא מצחק... עכשיו שנתקיימה נבואתו של אוריה בידוע שנבואתו של זכריה מתקיימת, בלשון הזה אמרו לו עקיבא נחמתנו. ולהבין זאת, וכי הם לא ידעו ולא האמינו לכל היעודים אשר המה כתובים על הנחמות שלעתיד לבוא עד שהוצרכו לנחמתו של ר' עקיבא? אמנם זה יובן על פי דברינו הנ"ל על "חכם עדיף מנביא", ועל פי מאמרם ז"ל (מד"ת חקת) על פסוק "וכל יקר ראתה עינו": דברים שלא נגלו למשה נגלה לר' עקיבא וחבריו. היינו כי ר' עקיבא היה השורש של חכמת תורה שבעל פה (כמו דאיתא בכתבי האריז"ל), והיה השגתו יותר מהשגת משה רבינו ע"ה, שהיה בבחינת נבואה וראיה ממש כנ"ל. וע"י זה היתה נפשו מרגשת מראיית החורבן דייקא את הנחמות הנבנה על ידה יותר מר"א ור"י. וזה שאמרו לו בלשון הזה עקיבא נחמתנו, שדייקא ע"י בחינתו וכוחו הופיע גם בהם כח הנחמה.

17. (יערות דבש, חלק ב, דרוש ז)

ראו שועל יוצא וכו' ור"ע מצחק וכו' לכך אני משחק וכו' ציון שדה תחרש וכו' עוד ישבו זקנים וזקנות וכו' עד שלא נתקיימה נבואתו של אוריה הייתי מתיירא וכו' עכשיו שנתקיימה נבואתו של אוריה בידוע שנבואתו של זכריה מתקיימת

ואמרו בגמרא סוף מכות כי ר"ע וזקנים באו להר הבית וראו שועל יוצא מבית קדש קדשים, והתחילו בוכים, מקום קדושה זה יהיה שועל יוצא, ור"ע שמח, ואמר להם הטעם הואיל ונתקיים יעוד אוריה דהר הבית יהיה לבמות יער, אף יעוד זכריה עוד ישבו זקנים וזקנות ברחובות ירושלים מרוב ימים יתקיים וכו'. עכ"ל. והדבר תמוה, דכי ח"ו ספיקא קמיה שיעוד הנביא לא יתקיים, עד שראה הליכת שועלים? וגם למה בחר ביעוד זה עוד ישבו זקנים וכו', והלא הרבה יעודים טובים אשר בזכריה? אבל יש להבין, דמה חרדה שחרדו זקנים ברואם שועלים הלכו, הלא מקרא מלא: "על הר ציון ששמש שועלים הלכו בו" [איכה ה, יח]? אבל כבר כתבו התוספות [ערכין ו. ד"ה כגון] דאמה כליא עורב הסירו בבית ראשון, הואיל ושריה שכינה לא באו שם עופות. וידוע דקדושת שלמה בטלה, אבל קדושת עזרא איכא למ"ד דלא בטלה ואיכא למ"ד דבטלה, ועיין ברמב"ם בהלכות בית הבחירה והראב"ד [פ"ו הי"ד והט"ז], ונתן הרמב"ם טעם דלא בטלה, כי אף על פי ששמש בעוונותינו הרבים, השכינה לא זזה משם ועדיין קדושתו עליו. וזהו היה ענין בכיות זקנים, כי הם חשבו שקדושת עזרא לא בטלה, והטעם כמ"ש הרמב"ם כי עדיין שכינה שורה שם, ולכך שפטו הא דקונן ירמיה "שועלים הלכו בו", היינו בחורבן בית שלמה דבטלה קדושה, והיינו משום דנסתלקה שריית שכינה מכל, וא"כ שועלים הלכו בו כי אין כאן שכינה, אבל בבית שני דאף על פי שחרב, לא בטלה קדושה, משום דשכינה שורה, א"כ אין לשועלים להלך בו, כמו באמה כליא עורב, ובהר סיני "צאן ובקר אל ירעו" וכו' [שמות לד, ג]. לכן כשראו אף בחורבן בית שני שועלים הלכו, ומזה שפטו כי גם בבית שני יש סילוק שכינה בכל, ובטלה קדושה בעוונותינו הרבים, על זה התחילו לבכות כי פנה הוד שכינה, וחשבו כי המציץ אחר כתלנו, ולשוא שמרנו. אמנם ר"ע ניחם אותם, דאמרינן בגמרא [ברכות ח ע"א]: איכא סבי בבבל, תמה דכתיב למען ירבו ימיכם על האדמה, וא"ל דמקדמי ומחשכי לבית כנישתא וכו'. ויש להבין למה דוקא בארץ ישראל? אבל הדבר ידוע, כי בארץ ישראל אינם יושבים תחת המזל, ובחוץ לארץ יושבים תחת המזל, ויירבו ימיכם" היינו חוץ לטבע וסדר עולם, וחיי במזל תליא מילתא, ולכך בא"י שאינם יושבים תחת המזל ניחא, אבל בחו"ל שיושבים תחת המזל, א"כ איך יהיה סבא יוצא מהטבע, והלא חיי במזל תליא? אבל הטעם אמרו על שבא"י משדד המזל כי שם שכינה שרויה, ובאתרא דמלכא שריא מאי בעי עבדא תמן, ובכל בית הכנסת שכינה שרויה, כנודע [ברכות ו ע"א], ולכך אמרו "דמקדמי ומחשכי לבי כנישתא" וכו'. וזהו הכל אם קדושת ארץ לא בטלה ושריית שכינה עדיין אף בגלות, אבל אם בטלה ונסתלקה שכינה, אף בא"י אין שידוד המזל, ואין כאן מעלה לא"י יותר, וגם כן אין ראוי שיהיה סבא יותר מהטבע בא"י. והנה אם אף בגלות לא זזה שכינה, ושוכנת בה, יכולים להאריך יותר מהמזל, ואם כן י"ל יעוד עוד ישבו זקנים וזקנות קאי אף על גלות וחורבן בית, כי עדיין שכינה שרויה שם, ועוד יהיה סבי בא"י כמאמר ר"י. אבל ברואו שועל הולך מהר הבית, ש"מ דנסתלקה שכינה מכל וכל וקדושה, וא"כ שוה א"י לחו"ל בענין זה שלא ישודד המזל, ועל כרחק הוא היעוד עוד ישבו וכו' קאי על בנין שיבנה במהרה בימינו, ושם יגל. כן תשמחנו ה' ויבולע המות לנצח ועוד ישבו זקנים וזקנות מרוב ימים אמן סלה.

18. (רבי ישראל נג'ארה, מקוה ישראל, סאה יט, עמ' 371-370)

וראוי להקשות במאמר הלז, למה לא לקח לעדים את מיכה אשר הוא עצמו אשר אמר ציון שדה תחרש וגו'? ותוספות הקשו זה, ותירצו ממלת "וגם איש היה מתנבא" שר"ל שמוסיף על נבואת מיכה. וא"כ לימא בהדיא מיכה? ועוד למה נקט ענין זכריה מסוף נבואתו, מעוד ישבו זקנים וזקנות ברחובות ירושלים וכו', יותר מתיישב מה שקודם זה לנדון דידן, שהוא אמרו: "כה אמר ה', שבת י אל ציון ושכנתי בתוך ירושלים, ונקראה ירושלים עיר האמת" וכו' [זכריה ח, ג]? ועוד אשר אני רואה כי גם פסוק זה לא יכשר בעיני בעל המאמר, שהלך לקחת לו ראייה מפסוק "ורחובות העיר ימלאו ילדים" וגו'. וכן השכל נותן, כי טוב לקחת הפסוק הלז בעבור כי הוא הפך נבואת אוריה, שהיא "ציון שדה תחרש וירושלים עיים

תהיה", שכל זה יורה שממון רב. וההפך הוא "ילדים וילדות משחקים ברחובותיה", אם כן למה לן פסוק **עוד ישבו זקנים וזקנות**? כי עוד יש קושיא עצומה, דשו בה רבים, שאם יבוטלו דברי אוריה יבוטלו דברי זכריה הטובות, וכי היכן מצינו שהקב"ה חוזר על הטובה בשום מקום? רק אחד היה ופרסמו הכתוב: "וממקודשי תחלו" וגוי' [שבת נד ע"א], וזה מפני מדת הדין כנודע, אבל בזולת זה לא נמצא הקב"ה חוזר על הטובה. אמנם לקושיא הראשונה אשר הקשינו, כי למה לקח אוריה ולא לקח מיכה, הענין הוא כי ענין נבואת מיכה המורשתית אשר ניבא בימי חזקיהו מלך יהודה לא בא לפועל, כי אז שבו בתשובה שלמה ולא נתקיימה הנבואה. אמנם אוריה נתקיימה נבואתו בעוונות, ונלמד ממלת "וגם איש היה מתנבא בשם ה' אוריהו בן שמעיהו" וגוי'. ולמה שהקשינו למה נקט פסוק **"עוד ישבו זקנים וזקנות"** וגוי' ולא לקח תחלת הנבואה, מפני שהייתי אומר שכבר נתקיימה במקדש שני כל היעודים הטובים ההם. אבל בקחתו את הפסוק הלז, אשר גילו חכמים במקום אחר [פסחים סח ע"א] שהוא מדבר על התחיה שעתידים צדיקים להחיות מתים, מפסוק "ואיש משענתו בידו", וכמו שאמר "ושמת משענתי על פני הנער" וגוי' [מלכים ב ד, כט], וא"כ זאת גילוי כי דיבר לעתיד לבוא וחוזר על כל הטובות אשר אנו מקווים לעתיד.

ובזה מתרץ הקושיא השלישית, כי עדיין יש לומר כי מה שאמר אוריה מן היעודים הרעים היה במקדש ראשון ונתקיימו. וגם מה שאמר זכריה מן היעודים הטובים נתקיימו גם במקדש דאשון. אמנם שיתף היעודים האלו, ללמד שכל מקום אשר תראה נבואת אוריהו הרעה, תוחיל לנבואת זכריהו הטובה. וזאת היתה שמחת **רבי עקיבא כשראה השועל בבית שני**, לומר כי הא בהא תליא, כי בראות נבואת אוריה גם בבית שני, **שראה השועל יוצא מבית קדשי הקדשים**, אמר מובטח אני שגם **נבואת זכריה תתקיים** לעתיד לבוא, ולא נאמר שזה וזה נתקיים כבר, אלא הכל לעתיד.

19. (לקוטי בתר לקוטי כאן)

בעל חתם סופר דרשות א' (סא ע"ג) מעורר על נבואתו של ישעיה ג' "כי הנני מסיר מירושלים משען ומשענה" היינו זכר ונקבה, רב ותלמידיו, ולעומת זה בברכותינו אומר הנביא **עוד ישבו זקנים וזקנות**, היינו חכמי ישראל, זקן זה שקנה חכמה, וזקנות אלו התלמידים, שהם בבחינת נקבה מקבלים. ובזה נבוא אל המכוון של מאמר זה, כי גם החכמים הבוכים אז ידעו שאם תתקיים הנבואה של **"ציון שדה תחרש** והר הבית לבמות יער" יש לצפות לישועה, אולם הם חשבו שרק אם יהיו רובצים בו ציים וחוחים אז יש לצפות לישועה. אבל כאשר ראו רק **שועל יוצא**, שהוא מן החיות בת תרבות שהיא רגילה במקום ישוב ולא ביער, אז אין לצפות על **נבואת זכריה שתתקיים**. אבל ר"ע לטעמיה במשל הזה, כי הוא הבין שהס"ם מתלבש בשועל, והוא גרוע מציים וחוחים, והוא מוציא אף דגים מן הים ומסיר משען ומשענה, לכן ע"י זה יש לצפות על הטוב שיבוא, היינו **"שישבו זקנים וזקנות ומשענתם בידם"**.

20. (ר' חיים אלתר פאנעט, תפוחי חיים כאן, עמ' פז-פח)

יש לומר שהפסוק "על הר ציון ששמים שועלים הלכו בו" יש בו כדי נחמה, ואולי התכוון ר"ע גם על זה, כי במה **שראו שועל יוצא מבית קדש הקדשים**, ראו רמז לרשע עריץ, וכינהו בשם שועל שהוא ערום, וכדרך שאמרו חו"ל כמה פעמים "רשע ערום" וכו', והיינו שמלכות הרשעה מלכותם היא רק זמנית כשם שמלכות השועל היא רק לזמן כידוע, כמו שפירש רש"י בפ' ויחי על הפסוק "וישתחו ישראל על ראש המטה" - "תעלא בעידניה סגיד ליה", ופירש בשפתי חכמים שיש חודש שהשועל הוא מלך החיות ואח"כ מעבירין ממנו המלכות, עיי"ש. ולכן היה ר"ע **מצחק, שראה שועל יוצא**, שועל דייקא, לרמז שבקרוב יורידוהו ממלכותו ותחזור עטרה ליושנה, **ועוד ישבו זקנים וזקנות ברחובות ירושלים** וכו' במהרה

בימינו אמן.

ובזה יובן המשך הכתוב הנ"ל, "על הר ציון ששמים שועלים הלכו בו, אתה ה' לעולם תשב" וכו', כלומר: אבל מלכותך אתה ד' הלא אינה מלכות זמנית כדרך שועלים הלכו בו, אלא "אתה ד' לעולם תשב כסאך לדור ודור", וא"כ למה תתארך ממשלתם, וזה שאמר: "למה לנצח תשכחנו, תעזבנו לאורך ימים"...

ואולם כידוע מרגלא בפומיה דאינשי כי אם אמנם זמן המשפט בגיהנם עצמו אינו כי אם י"ב חודש, כמו שאמרו חז"ל (עדות פ"ב) "משפט רשעים בגיהנם י"ב חודש", ובזה עוד ניתן לעמוד, אבל הדרך עד לגיהנם היא ארוכה ביותר, ולפעמים יותר משבעים שנה, וזהו הצער הגדול עד שיזכה לבוא לגיהנם. ועל זאת רמז ר"ע בתשובתו השניה, **לכן אני משחק, עד שלא נתקיימה ציון שדה תחרש הייתי מתירא**, כי מי יודע מתי יגיע, ואולי הדרך ארוכה עוד, אולם עכשו שכבר הגיענו לנבואת אוריה שהוא בחי' הגיהנם, **ציון שדה תחרש** וכו', מעתה לא יארך עוד הרבה, **ובידוע שנבואתו של זכריה תתקיים**.

21. (ר' חיים אלתר פאנעט, תפוחי חיים כאן, עמ' פח-פט)

לכאורה צריך להבין מה חידוש יש בדברי רבי עקיבא, וכי ס"ד שחבריו התנאים היו מסתפקים בקיום נבואת זכריה עד שהוצרך ר"ע לנחם אותם בדברים? ויש לבאר... ודאי שהיו חבריו של ר"ע סמוכים ובטוחים בקיום נבואת זכריה, אבל עדיין יש מקום לחשוש שמא תתקיים רק בעניין רוחניות, עד שבא ר"ע ולימד, **עכשיו שנתקיימה נבואתו של אוריה בידוע שתתקיים נבואתו של זכריה**, כלומר כשם שהרעה נתקיימה בפועל ממש בגשמיות, "ציון שדה תחרש", "שועלים הלכו בו", על כרחך גם היעודים הטובים יתקיימו בפועל ממש גם בגשמיות. וז"ש **לכך אני משחק**, שלולא הייתי רואה בעיני את הרעה ממש בגשמיות לא הייתי יכול לשחק, אבל עכשו שראיתי בפועל ממש, אני משחק, שכן יש לי מופת חותך על הישועה שתבוא בקרוב.

22. (מאורות נריה אלול ותשרי עמ' 87)

"מה המקוה מטהר את הטמאים אף הקב"ה מטהר את ישראל, שנאמר (ירמיה יז, יג): מקוה ישראל ה'" (יומא פ"ח מ"ט). הזכרנו שדברי רבי עקיבא נאמרו במצב מיוחד - אחרי חורבן בית המקדש [ראה עמ' 162]. אותו מצב של מצוקה נפשית איומה - מתקרב יום הכיפורים ללא מקדש, ללא סדר העבודה. סדר העבודה - אנחנו רואים איזו התרגשות היתה, הכהנים והעם שעומדים בעזרה כששומעים את השם הנכבד והנורא יוצא בקדושה ובטהרה מפי כהן גדול, כורעים ומשתחוים! (יומא פ"ו מ"ב). אנחנו עושים את זה מפני שזה כתוב במחזור, הדפיסו לנו את הסדר. שם - היתה זו תגובה טבעית. כהן גדול היה משמיע את השם בקול אדיר וחזק, היו שומעים במרחקים קולו של כהן גדול (תמיד פ"ג מ"ח), והיה מרעיש את הנפש. היתה התרגשות גדולה מאוד, חוויה דתית עמוקה מאוד. והנה חרב בית המקדש, וכל זה לא קיים. ואז, רבי עקיבא, שמסוגל היה להעמיק במחשבה ולהעמיק באמונה, עד כדי להגיע לחוויה - שעל יד חורבות בית המקדש, חבריו התנאים בוכים והוא שמח - אתם יודעים את דברי האגדה בסוף מסכת מכות: חורבן, **שועל יוצא מבית קדשי הקדשים**, כולם המומים, שבורים ורצוצים, והוא כבר רואה שם את חזון הגאולה: **כיוון שנתקיימה נבואתו של אוריה**: "ירושלם עיין תהיה והר הבית לבמות יער" - **תתקיים גם נבואתו של זכריה**: "**עוד ישבו זקנים וזקנות ברחובות ירושלם**, ואיש משענתו בידו מרוב ימים. ורחבות העיר ימלאו ילדים וילדות, משחקים ברחבתיה". רבי עקיבא, בעל המבט העמוק הזה, ניסה בדרך זו לעודד ולחזק את רוחו של העם: "אשריכם ישראל" - קיומו של העם איננו תלוי בקיומו של בית המקדש!

23. (ר' יצחק אבוהב, מנורת המאור, אות סט)

ור"ע מצחק וכו' ועכשיו שועלים וכו' תלה הכתוב וכו' באוריה כתיב וכו' ציון שדה תחרש וכו' עכשיו שנתקיימה נבואתו של אוריה בידוע שנבואתו של זכריה מתקיימת וכו' עקיבא נחמתנו

אף על פי שאמרו ז"ל, שאדם מוזהר שלא ימלא שחוק פיו למען אבלות חרבן בית המקדש, מצינו שחכמים הראשונים כשהיו מסתכלים בבירור נחמת ירושלים היו שמחים ושוחקים, כדגרסינן בסוף מסכת מכות: **וכבר היו רבן גמליאל... ור"ע מצחק... עקיבא, נחמתנו.**

24. (חיד"א, פתח עינים כאן)

מצחק גימטריא "רחל", וכתוב "רחל מבבה על בניה, כה אמר [ה'] מנעי קולך מבכ"י וכו'. וכל זה רומז ג"כ לשכינה שהיא עמנו בגליות, וזוהי תקוותנו כמ"ש בזהר: ועמה יפקון, "לא מאסתים לכלותם", וכהנה רבות. ודורשי רשומות אמרו מנע"י ראשי תיבות: מקבץ נדחי עמו ישראל. ולכך **מצחק**, לרמוז לשכינה, גימטריא רחל, שבשבילה גאולה תהיה לנו. ואפשר עוד לרמוז **דמצחק** להזכיר להם ענין יצחק, והענין דפירש הגאון מעשה רקח במאמר זה, דבית שני נגד יצחק אבינו ע"ה שקראו "שדה", ולכן לא בטלה הקדושה לגמרי, דכתיב "לא תכלה פאת שדך". וכמ"ש הרב הנזכר באורך בגיטין, וכאן האריך, ותורף דבריו בפירוש מאמרנו הוא זה: דהם חשבו דבית ראשון שנקרא "הר" ובטלה הקדושה לגמרי, כתיב "הר ציון שועלים" וכו', אבל אחר בית שני, "שדה", שיש קדושה קצת לא ילכו שועלים וזהו, **ועכשיו שועלים** וכו'. וא"ל ר"ע דזה אינו, **דאוריה אמר ציון שדה תחרש**, ואפ"ה קאמר "הר הבית לבמות יער", שמצויין כל מיני חיות, וא"כ, אחר **שנתקיים נבואת אוריה, תתקיים נבואת זכריה, דהכתוב תלאן**. זהו תורף דבריו. ועיין בספרו בגיטין וכאן, שורש ההקדמות והרמזים מתוקים מדבש, ע"ש. ומהר"י פינטו [הרי"ף בעין יעקב] פירש דהיו סוברים כי כל הנבואות בין לרעה בין לטובה היו על חרבן בית ראשון ועל בנין בית שני, ובבית שני פסקה הנבואה ולא אתנו יודע עד מה. אמנם **מנבואת אוריה**, דנתנבא בסגנון אחד עם מיכה, צ"ל דמתנבא על חרבן בית שני, כדי שלא יהיו בסגנון אחד, דזה על בית ראשון וזה על בית שני, **ועכשיו תתקיים נבואת זכריה** בבית שני. והוא האריך הרבה וזה תורף קצור דבריו. והבאתי דבריו בס' הקטן ראש דוד ריש פ' ואתחנן. וע"פ דרכו פירשתי מ"ש **ועכשיו שועלים** וכו' עש"ב. והשתא אם נרכיב שני דרכים מהרב הרי"ף והרב מעשה רקח, יתיישבו הדברים היטב, כי הם סברו דכל הנביאים נתנבאו על חרבן בית ראשון ובנין בית שני, ואיזה נבואות שלא נתקיימו בבית שני תוקף העוונות גרמו, ולפי שמסורת בידם שבבית שני נשאר קדושה, סברו שלא ילכו שועלים, אף שבבית ראשון הלכו, היינו טעמא, דנקרא הר ולא נשאר קדושה. והיה ר"ע **מצחק** לרמוז ליצחק, דאלו רומז בית שני, שנקרא "שדה", וכתוב "לא תכלה פאת שדך", ונשאר בו קדושה, וזה יספיק ליתובי דעתא, שהקדושה הנשארת אות לטובה שיחזור הכל. והכריח דאוריה התנבא על בית שני, דעל הראשון כבר נתנבא מיכה נבואה זו, ומוכרח דאוריה נתנבא על בית שני, וא"כ גם **נבואת זכריה תתקיים** לפי **שתלאן הכתוב**. ועפ"י הקדמה זו, דשדה מורה דנשאר קדושה, יומתק מה שפירשתי בעניותי בספר הקטן ראש דוד פ' ויצא דף כה ע"ב פ' "כריח השדה" ופ' "מלך לשדה" ע"ש ודו"ק.

25. (שער הפסוקים, פרשת וארא)

ואעידה לי עדים נאמנים את אוריה הכהן ואת זכריהו בן יברכיהו וכי ה ענין וכו' תלה הכתוב וכו' באוריה כתיב וכו' ציון שדה תחרש וגו' בזכריה כתיב וכו'

ב' עונות ראשונים היו ביד אהרן... והב', עוון בניו שמתו בעונו, כנודע כי הגורם מיתת איזה אדם, הוא מוכרח שיתגלגל וימות, או יהרג... ונתגלגלו שלשתם **באוריה הכהן** בימי יהויקים, ולכן נרמזו בו ג' אותיות אה"ר מן אהרן. ועוד, שהיה כהן כמוהו... ואז נהרג אוריה הכהן ע"י יהויקים, ונתקן אהרן הכהן משתי עונותיו בתכלית. ונדב ואביהוא שהיו

שם בדרך השאלה, לא הרגישו צער ההריגה כלל, רק הוא לבדו. ואמנם סיבת התחברות נדב ואביהוא שם היה, לפי שכיון שהוא גרם מיתתם, נמצא שגם לסיבתו לא תיקנו עצמם בענין מעשה המצות כנז"ל, ולכן הוכרח הוא לתקנם על ידו, ולכן נתחברו אז עמו שם. ואחר שנתקן אהרן לגמרי, בהריגת אוריה הכהן, אז כבר היה בידו כח לתקן את בניו היטב, משא"כ בתחלה, שגם הוא היה חסר תיקון עצמו, ואז באו שלשתם בגלגול ממש, בזכריהו בן יברכיהו הכהן, וגם זה היה כהן, כמו שהיו שלשתם כהנים, ואז תיקן את בניו היטב, בהיותם שם יחד. וזה סוד פסוק: **ואעידה לי עדים נאמנים, את אוריה הכהן, ואת זכריהו בן יברכיהו.** ומי חיבר זה עם זה, ולא הכירו זה את זה, ולא היו בדור אחד? אבל לסיבה הנזכרת, ששניהם הם שורש גלגול אחד שם, ולכן נקראים **עדים נאמנים** בעצם. ולפי שבהיותו באוריהו, לא היה נתקן לגמרי, לכן ניבא על חרבן הבית, **ציון שדה תחרש** וכו'. ובהיותו בזכריה נתקן לגמרי, לכן ניבא על שלותה ובנינה, וכמ"ש רז"ל על פסוק הנזכר, והובא בגמרא מסכת מכות.

26. (ר' חיים אלתר פאנעט, תפוחי חיים כאן, עמ' פט-צ) (

לכך אני משחק וכו' עד שלא נתקיימה נבואתו של אוריה הייתי מתיירא שלא תתקיים נבואתו של זכריה עכשיו שנתקיימה וכו'

...שלא תאמר נזדקנה תורת אמך ואינו לפי העת, כדרך הרשעים הכופרים, אלא היא חיינו ואורך ימינו בכל עת והיא נצחית לכל דור... ויש להביא ראיה ומופת לזה, שכן הקללות מן התוכחה נתקיימו בזמננו בעוונותינו הרבים ולא נפל דבר ארצה, ומזה יש ללמוד ק"ו לדברי טובה שבתורה, וכן החוקים והמשפטים ודאי נאמרו לכל דור ודור גם לעת הזאת ולכל העתים. וזה **שאמר רבי עקיבא: כל זמן שלא נתקיימו הקללות לא היה בידינו מופת חותך לעודד את ההמון שהתורה היא חיינו גם בזה"ז בדורנו, עכשו שנתקיימו יש בידינו ראיה ניצחת שהתורה היא נצחית ויקוימו ההבטחות הטובות, וע"ז אני משחק ושמוח.**

27. (רבי ראובן מרגליות, ניצוצי אור כאן)

תלה הכתוב נבואתו של זכריה בנבואתו של אוריה באוריה כתיב לכן בגללכם ציון שדה תחרש וגו' בזכריה כתיב עוד ישבו זקנים וזקנות

ר"ל באוריה כתיב: **לכן בגללכם: (א) ציון שדה תחרש, (ב) וירושלם עיים תהיה, (ג) והר הבית לבמות יער, מקביל לנבואתו של זכריה: (א) אמר ה': (א) שבת אל ציון, (ב) ושכנתי בתוך ירושלם, ונקראה ירושלם עיר האמת, (ג) והר ה' צ-באות הר הקודש. ועל זה מסיים הכתוב "כה אמר ה' צ-באות עוד ישבו זקנים וזקנות" וגו'. ראה בהגהותי לעיל ברכות ה ע"א ד"ה כל הקורא קריאת שמע וכו' ובכמה דוכתי, שגם בנקטם סיפא דקרא עיקר יסודם ברישא דענינא.**

28. (ר' יצחק אבוהב, מנורת המאור, אות שז)

תלה הכתוב נבואתו של זכריה בנבואתו של אוריה וכו' באוריה כתיב לכן בגללכם ציון שדה תחרש וכו' עכשיו שנתקיימה נבואתו של אוריה בידוע שנבואתו של זכריה מתקיימת

וכשם שנתקיימו מקראות אלו על פרעניות, אשר באו בעוונם של ישראל, כך עתיד להתקיים כל טובתם הכתובות בנבואות, כדגרסינן בסוף מכות: **וכבר היו רבן גמליאל... תלה הכתוב נבואת זכריה... נחמתנו.**

29. (דרשות ר"י אבן שועיב, פרשת כי תבא, ד"ה וכבר כתב

וכבר כתב הרמב"ן ענין אלו התוכחות בארוכה ומה שהם רומזות... וכמו שבאו אלו הקללות כולן בבית שני ונתקיימו כולן, כן יבואו כל הנחמות, וכמו שכתבו רז"ל בסוף מכות **ברבן גמליאל... עקיבא נחמתנו נחמתנו**. ע"כ. ולכן אנו בית ישראל מובטחים שיתקיימו ההבטחות האמורות אחרי זאת, דכתיב "והיה כי יבואו עליך" וכו'.

30. (רבי ראובן מרגליות, ניצוצי אור כאן)

כבר הקשו בתוס' הרי הפסוק **לכן בגללכם ציון שדה תחרש** וגו' לא מצינו **בנבואתו של אוריה** כי אם בנבואתו של מיכה המורשתי [ראה מיכה ספ"ג וירמיה כו, יח], ותירצו דסמך אהא דאיתא בספר ירמיהו שנתנבא ירמיהו על פורענות, ונתקבצו הכהנים והנביאים להרגו מפני שהיה מדבר פורענות, ואמרו להם השרים אין אנו מסכימים שהרי מיכה דיבר מפורענות ולא נהרג וגם אוריה וגו', משמע שדיבר אוריה כמו מיכה, ומהפורענות דיבר מיכה הוא קרא זה, והוי כמו שדיבר אוריה. עכ"ד. והנה עדיין מתמיה מאד, למה תלה ר' עקיבא דבריו בדלא תניא, מפורש פעמים במקרא שמיכה הוא שאמר פסוק זה **ציון שדה תחרש** וגו'. אמנם מוזכר כי גם אוריה בן שמעיהו מקרית היערים התנבא על העיר הזאת ועל הארץ הזאת ככל דברי ירמיה (שם כ), מה איפוא עדיפות הסתום על המפורש, למה נקט ר' עקיבא הרמז על דברי אוריה במקום נבואת מיכה המפורשת? בלתי מובנת היא גם ההוכחה מקיום נבואתו של אוריה על נבואתו של זכריה, שלולא כן היה מתיירא שלא תתקיים, מה היחס ההדדי שביניהם? אמנם הנה נבואת מיכה הקדום לחורבן בית ראשון היינו מפרשים על התקופה הסמוכה לזמנו, כלומר לימי נבוכדנצר, ובכלל היינו יכולים לומר כי כל דברי הנביאים מוסבים על תקופת בית שני, שאז היו צריכים להתקיים היעודים המובטחים, ואם לא נתקיימו במלואם זהו על שעוונותיהם גרמו לכך. ובכן אם ירבו לפשוע עד שבגללם תבוא חורבה משנה, אין הבטחה נבואית כלל על תקומה. לכן הביא ר' עקיבא הוכחה **מנבואת אוריה**, שעל כרחנו מוסבת על העתיד הרחוק, שעל חורבן בית שני נאמרה, דאילו לחורבן בית ראשון, הרי כבר נאמרה מפי מיכה, ואין נבואה אחת נמסרת לשני נביאים. ואחרי שהוכחנו כי עיני הנביא למרחוק צופיות ומנבא על העתיד ברבות הימים, אז בוודאי שגם **נבואתו של זכריה** שלא נתקיימה בתקופת בית שני, לא לשעתה נאמרה כי אם לגאולה אחרונה.

31. (ר' חיים אלתר פאנעט, תפוחי חיים כאן, עמ' פו)

יש להתבונן, וכי היו מסופקים ח"ו בנבואה שלא תתקיים, והלא אמרו חז"ל (שבת נה.): מעולם לא יצאה מדה טובה מפי הקב"ה וחזר בה וכו', ואיך אמר רבי עקיבא **עד שלא נתקיימה וכו' הייתי מתיירא שלא תתקיים נבואתו של זכריה?** ויש לומר שהוא אכן הדבר שפירש כאן רבי עקיבא, יען כי בכתוב "**ואעידה לי עדים נאמנים**" תלה הכתוב **נבואה** אחת בחברתה, נבואתו של זכריה הטובה בנבואת אוריה שהיא רעה ח"ו, ויש מקום לומר שהם כנבואה אחת. וע"ז היו החכמים תוהים, דמאחר שהטובה תלויה ברעה, והרי מהבטחה רעה אפשר שיחזור בו ה' יתברך, וא"כ נמצא שאם לא תתקיים הרעה במלואה הרי גם הטובה תהיה בטלה, כי בחדא מחתא מחתינהו. וזה שאמר "**עד שלא נתקיימה נבואתו של אוריה הייתי מתיירא שלא תתקיים נבואתו של זכריה**", כלומר מכיון שהטובה בנבואת זכריה היא על יסוד הרעה שבנבואת אוריה כתשלום גמול על הרשעה, הרי שאם לא באה הרעה, אזי גם הטובה לא תבוא. אבל **עכשיו שנתקיימה נבואתו של אוריה** במלואה, על כרחך **תתקיים נבואתו של זכריה**, כי אם לא חזר בו הקב"ה מהרעה, ק"ו מהטובה, **עוד ישבו זקנים וזקנות ברחובות ירושלים**, ושפיר אמרו **נחמתנו**.

32. (תשב"ץ חלק ב סימן פח)

באוריה כתיב וכו' ציון שדה תחרש

עוד נתקשית במה שמצאת במדרש קינות, בפסוק "על הר ציון ששמים", במעשה של רבן גמליאל ור' יהושע ור' אלעזר בן עזריה ור' עקיבא שראו שועל יוצא מבית קדשי הקדשים, וגם הוא מוזכר בספרי פי עקב ובגמרא בסוף מכות, שאמרו שם שאוריה נתנבא ציון שדה תחרש, ולא מצאת נבואה זו בנבואת אוריה, ואוריה זה לא מצאת לו נבואה. תשובה. דע כי אוריה זה הוא אוריה בן שמעיהו מקרית יערים, אשר הרגו יהויקים כמו שכתוב בספר ירמיהו. ונבואתו היתה על חורבן הבית. בנבואת ירמיהו כתיב: "וגם איש היה מתנבא בשם ה' אוריהו בן שמעיהו מקרית יערים, ויתנבא על העיר הזאת ועל המקום הזה את כל דברי ירמיהו". ונבואת ירמיהו היתה על חורבן הבית, כמ"ש "ונתתי את הבית הזה כשילה" וגו'. ונבואה זו היתה דומה לנבואת מיכה שאמר ציון שדה תחרש וגו', כמו שכתוב שם סמוך לנבואת ירמיהו: "מיכה המורשתי היה נביא בימי חזקיהו וגו' ציון שדה תחרש" וגו'. וכן היא נבואה זו בספר מיכה. ודימו שם נבואת אוריה לנבואת מיכה, כמו שכתוב שם בסמוך: "וגם איש היה מתנבא בשם ה'" וגו'. ולפי שג' נבואות אלו של אוריה ומיכה וירמיהו הם דומות זו לזו לענין חורבן הבית, ומיכה פירש שהחורבן יהיה בחרישה, אמרו בזה המדרש שאוריה אמר ציון שדה תחרש, שהנביאים, אע"פ שאין דבריהם דומין זה לזה בלשון, עניינן הוא שוה, אלא שזה אמרו בלשון אחד וזה אמרו בלשון אחר, וכדאמרין בפי' ואלו הן הנחנקין (פט ע"א): סגנון אחד עולה לכמה נביאים ואין ב' נביאים מתנבאים בסגנון אחד.

33. (העמק דבר, דברים פרק לא פסוק כא)

עכשיו שנתקיימה נבואתו של אוריה בידוע שנבואתו של זכריה מתקיימת

"כי ידעתי את יצרו" וגו'... כמו שידעתי את יצרו וגו' ונתקיים לאמת ברור, כך הוא לעד אמת מה שכתוב בשירה לבסוף - הגאולה העתידה. והיינו דברי רבי עקיבא שלהי מסכת מכות כשם שנתקיימה נבואה זו כך תתקיים נבואה זו.

34. מן האינטרנט

והמסקנה מכל זה, שדווקא הזמן המבטא את שעת גילוי שיא החורבן הוא המקום הראוי למנהגי נחמה, ולכן דווקא במנחה אומרים את תפילת "נחם", כמו שכתב הרמ"א [3]; סוף סימן תקנז), והדברים צריכים ביאור.

ג. וביאור יסוד זה - שבשעת גילוי גודל החורבן נזרע שורש הנחמה, אמר מו"ר הגר"ד כהן שליט"א, בהקדם דברי הגמרא בברכות [3] בביאור הפסוק "נפלה לא תוסיף קום בתולת ישראל". פירוש אחד ראה בפסוק זה פורענות, ומטעם זה לא נאמר ב"אשרי" פסוק המתחיל באות נו"ן. אולם במערבא תירצו את הפסוק במובן של נחמה ואומרים "נפלה, ולא תוסיף לנפול עוד", קום בתולת ישראל". ובהשקפה ראשונה, נראה תירוצם של בני מערבא רחוק מפשט הפסוק. וכן יש להבין האם פירושם של בני מערבא חולק על הפירוש הראשון, או שיש מוצא להתאים את הדברים.

ומובא בשם הגר"א [3]; וראה בנוסח נוסף בספר לשון ולשמחה; [4] שביאר כי הדיוטא התחתונה של הנפילה היא תחילת הקימה. כלומר, רק כאשר מגיעים לסוף החורבן מתחילה הגאולה, כי הרי הגאולה וההתרוממות מובטחות לישראל, אלא שכל עוד שאפשר לנפול יותר למטה אין הבטחה לתחילת הקימה. ולכן רק אם "לא תוסיף קום" כי נפלה כבר לדיוטא התחתונה - אזי "לא תוסיף לנפול, אלא קום בתולת ישראל". ונמצא שפירושם של בני מערבא משלים את הפירוש הראשון, כי מאחר ו"נפלה לא תוסיף קום", והיינו שהגיעו לשיא הפורענות, זהו גופא התנאי ל"קום בתולת ישראל", וכמבואר בדברי הגר"א, שסוף החורבן הוא תחילת הנחמה. ולכן כל עוד לא הגיעו לדיוטא התחתונה ולא הסתיימה הנפילה עדיין לא התחילה הקימה.

לפי זה יישב מו"ר הגר"ד כהן את דברי הגמרא בסוף מסכת מכות [5] [4], ותיירץ את השאלות הנ"ל: [א] פשיטא שלרבי עקיבא לא היה כל פקפוק שנבואת זכריה לא תתקיים ח"ו, אולם חששו היה שמא עדיין לא הוכשרה הקרקע לגאולה, מכיון שעדיין לא הגיעו **בנפילתם לדיוטא התחתונה**. ולכן כשראה בקיומה של נבואת אוריה "ציון שדה תחרש" שהוא **שיא החורבן** - הבין שעתה יש לצפות לקיומה של נבואת **הגאולה** "עוד ישבו זקנים וזקנות ברחובות ירושלים".

[ב] רבי עקיבא אינו מסביר את פשר צחוקו מיד אלא משיב בשאלה "מפני מה אתם בוכים", בטרם יסביר מדוע צחק, כי ה"בכי" הוא **תנאי לקיום ה"צחוק"**.

[ג] וזהו כמובן הטעם שרק במעשה השני בגמרא במכות [1] ענו התנאים על דברי רבי עקיבא "עקיבא ניחמתנו", ולא במעשה הראשון - כי רק אז הבינו שהגיע עת הנחמה לאחר שראו כי המצב הגיע לדיוטא התחתונה.

[ד] ומבואר כפל לשונם של התנאים "עקיבא ניחמתנו עקיבא ניחמתנו", על פי ביאורו של רבי יצחק הוטנר לשתי משמעויותיה של המילה "נחמה": האחת, **במובן של עידוד והפחת תקוה**, והשניה, **במובן של חרטה**. והשורש המשותף לשתי המשמעויות הוא: **החרטה והיפוך המבט מרעה לטובה** - הוא **סיבת העידוד והתקוה**. ויתכן איפוא, שלכך רמזו התנאים בכפל הלשון "ניחמתנו" כי בדברי רבי עקיבא נכללו שני המובנים של ה"נחמה": הקב"ה "מתנחם" **במובן של חרטה והיפוך הנפילה** - ומכח זה באה "נחמה" **ועידוד לתקוות הגאולה והקימה**.

ואולי גם כפל לשונו של הנביא ישעיהו [1] **"נַחֲמוּ נַחֲמוּ עַמִּי יֹאמֶר אֱלֹהֵיכֶם"**, מרמז על ענין זה.

והמסקנה מכל זה, שדווקא **הזמן המבטא את שעת גילוי שיא החורבן הוא המקום הראוי למנהגי נחמה**, ולכן דווקא במנחה אומרים את תפילת "נחם", כמו שכתב הרמ"א [3]; סוף סימן תקנז), והדברים צריכים ביאור.

ג. וביאור יסוד זה - שבשעת גילוי גודל החורבן נזרע שורש הנחמה, אמר מו"ר הגר"ד כהן שליט"א, בהקדם דברי הגמרא בברכות [3] **בביאור הפסוק "נפלה לא תוסיף קום בתולת ישראל"**. פירוש אחד ראה בפסוק זה פורענות, ומטעם זה לא נאמר ב"אשרי" פסוק המתחיל באות נו"ן. אולם במערבא תירצו את הפסוק במובן של נחמה ואומרים "נפלה, ולא **תוסיף לנפול עוד**, קום בתולת ישראל". ובהשקפה ראשונה, נראה תירוצם של בני מערבא רחוק מפשט הפסוק. וכן יש להבין האם פירושם של בני מערבא **חולק** על הפירוש הראשון, או שיש מוצא להתאים את הדברים.

ומובא בשם הגר"א [3]; וראה בנוסח נוסף בספר לששון ולשמחה; [4]) שביאר כי **הדיוטא התחתונה של הנפילה היא תחילת הקימה**. כלומר, רק כאשר מגיעים לסוף החורבן מתחילה הגאולה, כי הרי הגאולה וההתרוממות מובטחות לישראל, אלא שכל עוד שאפשר לנפול יותר למטה אין הבטחה לתחילת הקימה. ולכן רק אם "לא תוסיף קום" כי נפלה כבר לדיוטא התחתונה - אזי "לא תוסיף לנפול, אלא קום בתולת ישראל". ונמצא שפירושם של בני מערבא משלים את הפירוש הראשון, כי מאחר ו"נפלה לא תוסיף קום", והיינו שהגיעו לשיא הפורענות, זהו גופא התנאי ל"קום בתולת ישראל", וכמבואר בדברי הגר"א, **שסוף החורבן הוא תחילת הנחמה**. ולכן כל עוד לא הגיעו לדיוטא התחתונה ולא הסתיימה הנפילה עדיין לא התחילה הקימה.

לפי זה יישב מו"ר הגר"ד כהן את דברי הגמרא בסוף מסכת מכות [5] [4], ותיירץ את השאלות הנ"ל: [א] פשיטא שלרבי עקיבא לא היה כל פקפוק שנבואת זכריה לא תתקיים

ח"ו, אולם חששו היה שמא עדיין לא הוכשרה הקרקע לגאולה, מכיון שעדיין לא הגיעו **בנפילתם לדיוטא התחתונה**. ולכן כשראה בקיומה של נבואת אוריה "ציון שדה תחרש" שהוא **שיא החורבן** - הבין שעתה יש לצפות לקיומה של נבואת **הגאולה** "עוד ישבו זקנים וזקנות ברחובות ירושלים".

[ב] רבי עקיבא אינו מסביר את פשר צחוקו מיד אלא משיב בשאלה "מפני מה אתם בוכים", בטרם יסביר מדוע צחק, כי ה"בכי" הוא **תנאי לקיום ה"צחוק"**.

[ג] וזהו כמובן הטעם שרק במעשה השני בגמרא במכות [1] ענו התנאים על דברי רבי עקיבא "עקיבא ניחמתנו", ולא במעשה הראשון - כי רק אז הבינו שהגיע עת הנחמה לאחר שראו כי המצב הגיע לדיוטא התחתונה.

[ד] ומבואר כפל לשונם של התנאים "עקיבא ניחמתנו עקיבא ניחמתנו", על פי ביאורו של רבי יצחק הוטנר לשתי משמעויותיה של המילה "נחמה": האחת, **במובן של עידוד והפחת תקוה**, והשניה, **במובן של חרטה**. והשורש המשותף לשתי המשמעויות הוא: **החרטה והיפוך המבט מרעה לטובה** - הוא **סיבת העידוד והתקוה**. ויתכן איפוא, שלכך רמזו התנאים בכפל הלשון "ניחמתנו" כי בדברי רבי עקיבא נכללו שני המובנים של ה"נחמה": הקב"ה "מתנחם" **במובן של חרטה והיפוך הנפילה** - ומכח זה באה "נחמה" **ועידוד לתקוות הגאולה והקימה**.

ואולי גם כפל לשונו של הנביא ישעיהו [1] "**נַחֲמוּ נַחֲמוּ עַמִּי יֹאמֶר אֱלֹהֵיכֶם**", מרמז על ענין זה.

והמסקנה מכל זה, שדווקא **הזמן המבטא את שעת גילוי שיא החורבן הוא המקום הראוי למנהגי נחמה**, ולכן דווקא במנחה אומרים את תפילת "נחם", כמו שכתב הרמ"א [3]; סוף סימן תקנז), והדברים צריכים ביאור.

ג. וביאור יסוד זה - שבשעת גילוי גודל החורבן נזרע שורש הנחמה, אמר מו"ר הגר"ד כהן שליט"א, בהקדם דברי הגמרא בברכות [3] **בביאור הפסוק "נפלה לא תוסיף קום בתולת ישראל"**. פירוש אחד ראה בפסוק זה פורענות, ומטעם זה לא נאמר ב"אשרי" פסוק המתחיל באות נו"ן. אולם במערבא תירצו את הפסוק במובן של נחמה ואומרים "נפלה, **ולא תוסיף לנפול עוד**", קום בתולת ישראל". ובהשקפה ראשונה, נראה תירוצם של בני מערבא רחוק מפשט הפסוק. וכן יש להבין האם פירושם של בני מערבא **חולק** על הפירוש הראשון, או שיש מוצא להתאים את הדברים.

ומובא בשם הגר"א [3]; וראה בנוסח נוסף בספר לשון ולשמחה; [4] שביאר כי **הדיוטא התחתונה של הנפילה היא תחילת הקימה**. כלומר, רק כאשר מגיעים לסוף החורבן מתחילה הגאולה, כי הרי הגאולה וההתרוממות מובטחות לישראל, אלא שכל עוד שאפשר לנפול יותר למטה אין הבטחה לתחילת הקימה. ולכן רק אם "לא תוסיף קום" כי נפלה כבר לדיוטא התחתונה - אזי "לא תוסיף לנפול, אלא קום בתולת ישראל". ונמצא שפירושם של בני מערבא משלים את הפירוש הראשון, כי מאחר ו"נפלה לא תוסיף קום", והיינו שהגיעו לשיא הפורענות, זהו גופא התנאי ל"קום בתולת ישראל", וכמבואר בדברי הגר"א, **שסוף החורבן הוא תחילת הנחמה**. ולכן כל עוד לא הגיעו לדיוטא התחתונה ולא הסתיימה הנפילה עדיין לא התחילה הקימה.

לפי זה יישב מו"ר הגר"ד כהן את דברי הגמרא בסוף מסכת מכות [5] [4], ותירץ את השאלות הנ"ל: [א] פשיטא שלרבי עקיבא לא היה כל פקפוק שנבואת זכריה לא תתקיים ח"ו, אולם חששו היה שמא עדיין לא הוכשרה הקרקע לגאולה, מכיון שעדיין לא הגיעו **בנפילתם לדיוטא התחתונה**. ולכן כשראה בקיומה של נבואת אוריה "ציון שדה תחרש"

שהוא **שיא החורבן** - הבין שעתה יש לצפות לקיומה של נבואת **הגאולה** "עוד ישבו זקנים וזקנות ברחובות ירושלים".

[ב] רבי עקיבא אינו מסביר את פשר צחוקו מיד אלא משיב בשאלה "מפני מה אתם בוכים", בטרם יסביר מדוע צחק, כי ה"בכי" הוא **תנאי לקיום ה"צחוק"**.

[ג] וזהו כמובן הטעם שרק במעשה השני בגמרא במכות [1] ענו התנאים על דברי רבי עקיבא "עקיבא ניחמתנו", ולא במעשה הראשון - כי רק אז הבינו שהגיע עת הנחמה לאחר שראו כי המצב הגיע לדיוטא התחתונה.

[ד] ומבואר כפל לשונם של התנאים "עקיבא ניחמתנו עקיבא ניחמתנו", על פי ביאורו של רבי יצחק הוטנר לשתי משמעויותיה של המילה "נחמה": האחת, **במובן של עידוד והפחת תקוה**, והשניה, **במובן של חרטה**. והשורש המשותף לשתי המשמעויות הוא: **החרטה והיפוך המבט מרעה לטובה - הוא סיבת העידוד והתקוה**. ויתכן איפוא, שלכך רמזו התנאים בכפל הלשון "ניחמתנו" כי בדברי רבי עקיבא נכללו שני המובנים של ה"נחמה": הקב"ה "מתנחם" **במובן של חרטה והיפוך הנפילה** - ומכח זה באה "נחמה" **ועידוד לתקוות הגאולה והקימה**.

ואולי גם כפל לשונו של הנביא ישעיהו [1] "**נַחֲמוּ נַחֲמוּ עַמִּי יֹאמֶר אֱלֹהֵיכֶם**", מרמז על ענין זה.

והמסקנה מכל זה, שדווקא **הזמן המבטא את שעת גילוי שיא החורבן הוא המקום הראוי למנהגי נחמה**, ולכן דווקא במנחה אומרים את תפילת "נחם", כמו שכתב הרמ"א [3]; סוף סימן תקנז), והדברים צריכים ביאור.

ג. וביאור יסוד זה - שבשעת גילוי גודל החורבן נזרע שורש הנחמה, אמר מו"ר הגר"ד כהן שליט"א, בהקדם דברי הגמרא בברכות [3] **בביאור הפסוק "נפלה לא תוסיף קום בתולת ישראל"**. פירוש אחד ראה בפסוק זה פורענות, ומטעם זה לא נאמר ב"אשרי" פסוק המתחיל באות נו"ן. אולם במערבא תירצו את הפסוק במובן של נחמה ואומרים "נפלה, ולא תוסיף לנפול עוד", קום בתולת ישראל". ובהשקפה ראשונה, נראה תירוצם של בני מערבא רחוק מפשט הפסוק. וכן יש להבין האם פירושם של בני מערבא **חולק** על הפירוש הראשון, או שיש מוצא להתאים את הדברים.

ומובא בשם הגר"א [3]; וראה בנוסח נוסף בספר לששון ולשמחה; [4] שביאר כי **הדיוטא התחתונה של הנפילה היא תחילת הקימה**. כלומר, רק כאשר מגיעים לסוף החורבן מתחילה הגאולה, כי הרי הגאולה וההתרוממות מובטחות לישראל, אלא שכל עוד שאפשר לנפול יותר למטה אין הבטחה לתחילת הקימה. ולכן רק אם "לא תוסיף קום" כי נפלה כבר לדיוטא התחתונה - אזי "לא תוסיף לנפול, אלא קום בתולת ישראל". ונמצא שפירושם של בני מערבא משלים את הפירוש הראשון, כי מאחר ו"נפלה לא תוסיף קום", והיינו שהגיעו לשיא הפורענות, זהו גופא התנאי ל"קום בתולת ישראל", וכמבואר בדברי הגר"א, **שסוף החורבן הוא תחילת הנחמה**. ולכן כל עוד לא הגיעו לדיוטא התחתונה ולא הסתיימה הנפילה עדיין לא התחילה הקימה.

לפי זה יישב מו"ר הגר"ד כהן את דברי הגמרא בסוף מסכת מכות [5] [4], ותירץ את השאלות הנ"ל: [א] פשיטא שלרבי עקיבא לא היה כל פקפוק שנבואת זכריה לא תתקיים ח"ו, אולם חששו היה שמא עדיין לא הוכשרה הקרקע לגאולה, מכיון שעדיין לא הגיעו **בנפילתם לדיוטא התחתונה**. ולכן כשראה בקיומה של נבואת אוריה "ציון שדה תחרש" שהוא **שיא החורבן** - הבין שעתה יש לצפות לקיומה של נבואת **הגאולה** "עוד ישבו זקנים וזקנות ברחובות ירושלים".

[ב] רבי עקיבא אינו מסביר את פשר צחוקו מיד אלא משיב בשאלה "מפני מה אתם בוכים", בטרם יסביר מדוע צחק, כי ה"בכי" הוא תנאי לקיום ה"צחוק".

[ג] וזהו כמובן הטעם שרק במעשה השני בגמרא במכות [1] ענו התנאים על דברי רבי עקיבא "עקיבא ניחמתנו", ולא במעשה הראשון - כי רק אז הבינו שהגיע עת הנחמה לאחר שראו כי המצב הגיע לדיוטא התחתונה.

[ד] ומבואר כפל לשונם של התנאים "עקיבא ניחמתנו עקיבא ניחמתנו", על פי ביאורו של רבי יצחק הוטנר לשתי משמעויותיה של המילה "נחמה": האחת, **במובן של עידוד והפחת תקווה**, והשניה, **במובן של חרטה**. והשורש המשותף לשתי המשמעויות הוא: **החרטה והיפוך המבט מרעה לטובה - הוא סיבת העידוד והתקווה**. ויתכן איפוא, שלכך רמזו התנאים בכפל הלשון "ניחמתנו" כי בדברי רבי עקיבא נכללו שני המובנים של ה"נחמה": הקב"ה "מתנחם" **במובן של חרטה והיפוך הנפילה** - ומכח זה באה "נחמה" **ועידוד לתקוות הגאולה והקימה**.

ואולי גם כפל לשונו של הנביא ישעיהו [1] **"נְחֵמוּ נְחֵמוּ עַמִּי יֹאמַר אֱלֹהֵיכֶם"**, מרמז על ענין זה.